

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง ทูทางสังคมกับการดำรงอยู่ของชุมชน กรณีการศึกษา ชุมชนท่องเที่ยวตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชนบางเจ้าฉ่า ตั้งแต่ในช่วงที่บางเจ้าฉ่าเป็นสังคมเกษตรจนถึงช่วงที่ชุมชนมีการใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน และบทบาทของทูทางสังคมที่มีต่อความสามารถในการดำรงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนจักษานของชุมชนบางเจ้าฉ่า

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยผู้ศึกษาได้เข้าไปในพื้นที่ศึกษาเป็นระยะเวลา 3 เดือน เพื่อทำความเข้าใจสภาพบริบทของชุมชน และระบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของคนในชุมชน ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลายวิธี ได้แก่ 1) การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการในเรื่องของประวัติความเป็นมาของชุมชนและเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงของชุมชน 2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เกิดขึ้น และขั้นตอนกระบวนการ การจัดทำแผนชุมชนและผลที่เกิดขึ้นจากการจัดทำแผน 3) การสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนประเด็นเกี่ยวกับความสามารถในการดำรงอยู่ของชุมชน ในฐานะหมู่บ้านภูมิปัญญาการจักสาน 4) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยการเข้าประชุมคณะกรรมการของชุมชนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และสมาชิกอื่น ๆ ในชุมชน

ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาได้แก่ ผู้นำชุมชน (กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ) ปราชญ์และผู้อาวุโสในชุมชน ประธานกลุ่มและสมาชิก คณะกรรมการศูนย์กลางชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ครูโรงเรียนวัดยางทอง และสมาชิกในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงของชุมชน แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ เพื่อให้เป็นภาพรวมของชุมชนตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ซึ่งสามารถสรุปผลได้ดังนี้

สรุปผลการศึกษา

ช่วงที่ 1 ช่วงสังคมเกษตรกรรม (พ.ศ. 2500-2514)

จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทำให้คนในชุมชนสามารถที่จะแบ่งปันอาหารและทรัพยากรที่ได้ในชุมชน ระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้านในละแวกใกล้เคียงกัน และการที่มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ทำให้คนในชุมชนรู้จักที่จะพึ่งพาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบ

ๆ ตัวในฐานะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะคอยเกื้อหนุนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ และเนื่องจากมีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติและประกอบอาชีพหลักเป็นการเกษตรเพื่อการยังชีพ ทำให้มีการสร้างระบบความสัมพันธ์และจารีตประเพณีในการระดมแรงงานเพื่อทำการผลิตในภาคเกษตรกรรม เนื่องจากเครื่องทุ่นแรงมีน้อย ผลของการต่างตอบแทนช่วยเหลือกันในฐานะเป็นคนในชุมชนเดียวกันทำให้มีความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนที่ใกล้ชิดกัน ประกอบกับการมีคนในชุมชนไม่มากและทำการเกษตรเพื่อใช้ดำรงชีพในชุมชนเท่านั้น ทำให้ในการผลิตอาหารหลักคือนาข้าว ทำการเพาะปลูกเพียงปีละครั้งก็เพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนมีเวลาสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ต่าง ๆ สอบถามทุกข์ของกันและกัน อย่างสนิทสนม ต่อมาเมื่อข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักในชุมชนผลิตไม่พอกับความต้องการของชุมชน เนื่องจากรูปแบบการทำเกษตรกรรมที่เปลี่ยนไปจากการสร้างระบบชลประทานตามรูปแบบการพัฒนาของรัฐ ทำให้คนในชุมชนหันมาประกอบอาชีพจักสานซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ตกทอดมาตั้งแต่อดีต เพื่อผลิตของใช้ในครัวเรือนไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าประเภทอาหารจากชุมชนใกล้เคียง นอกจากนี้การที่มีสถาบันทางศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจมีผลต่อระบบคิดของคนในชุมชนที่ได้รับการถ่ายทอดความคิดในเรื่องระบบคุณธรรม การทำความดี และมีสำนึกถึงบาปบุญคุณโทษ สิ่งต่างที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ในสังคมเกษตรกรรม ที่แสดงออกมาในรูปแบบการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายผูกพันอยู่กับธรรมชาติ การต่างตอบแทน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ผ่านวิถีชีวิตในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

ช่วงที่ 2 ช่วงสังคมธุรกิจชุมชน (พ.ศ. 2515-2541)

ต่อมาเมื่อเครื่องจักสานได้รับความนิยมมากขึ้น จึงกลายเป็นอาชีพหลักที่ทำรายได้ให้กับชุมชนในช่วงเวลาต่อมา ทำให้ชุมชนบางเจ้าฉ่าเปลี่ยนจากสังคมเกษตรมาเป็นสังคมธุรกิจชุมชนเพื่อการค้า ซึ่งให้ความสำคัญกับมูลค่าเป็นตัวเงินมากกว่าคุณค่าทางระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้คนในชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ทางด้านกายภาพที่ดีขึ้นจากรายได้ที่มากขึ้นจากธุรกิจการจักสานและสาธารณูปโภคในชุมชนที่ได้รับการพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาส่งเสริมกิจกรรมทางด้านการจักสาน แต่ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่ใกล้ชิดกัน และมีปัญหาจากการกระจายผลประโยชน์ที่ไม่เป็นธรรม แสดงถึงการเสื่อมถอยของระบบทุนทางสังคม ในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างกัน ของคนในชุมชน และกระแสของระบบทุนนิยมที่เข้ามาพร้อมกับการทำธุรกิจจักสานของชุมชนบางเจ้าฉ่า โดยที่ชุมชนขาดระบบในการจัดการที่ดีทำให้ทุนทางสังคมไม่สามารถระดมตนเองอยู่ได้และจางลงไป

ช่วงที่ 3 ช่วงการทำแผนชุมชนระยะที่ 1 (พ.ศ. 2542-2545)

จากการศึกษาดูงานจากชุมชนอื่น ๆ ที่มีระบบเศรษฐกิจเป็นแกนนำของผู้นำชุมชน และการเข้ามาสนับสนุนของหน่วยงานพัฒนาโดยเฉพาะกองทุนเพื่อสังคม(SIF) ได้เข้ามาสนับสนุนให้บางเจ้าเช่าเรียนรู้กระบวนการทำแผนชุมชน ซึ่งในกระบวนการทำแผนทำให้มีคนในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการประชุมและทำงานร่วมกับผู้นำชุมชน เนื่องจากความศรัทธาและเชื่อถือในตัวผู้นำที่เป็นคนทำงานจริงจังเสีย สละเพื่อส่วนร่วมและมีความยุติธรรม เป็นเงื่อนไขสำคัญในการตัดสินใจเข้าไปมีส่วนร่วมกับการนั้นในทุก ๆ ขั้นตอนของการทำแผนชุมชน ผลของกระบวนการทำแผนชุมชน เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการระหว่างทุนใน/นอก โดยการใช้รูปแบบการบริหารงานแบบศูนย์กลางชุมชน ที่เป็นข้อค้นพบที่ได้จากการทำแผนชุมชน โดยรูปแบบการจัดการดังกล่าวจัดตั้งขึ้นมาเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์ นอกจากนี้ขั้นตอนของการทำแผนชุมชนทำให้มีการค้นหาข้อมูลของชุมชนในระหว่างการทำแผน ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงระบบความสัมพันธ์ของชุมชนเมื่อครั้งอดีตที่อยู่กับอย่างมีความสุข มีปัญหาทางสังคมน้อย มีการนำเอาสำนึกมาร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกัน มากกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามาทำงานเพื่อส่วนรวมมากขึ้น นอกจากนี้กระบวนการทำแผนชุมชนยังมีส่วนทำให้คนในชุมชนเห็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในปัจจุบันและที่มีอยู่ในอดีต และการนำเอาทุนทางสังคมมาปรับใช้ให้กับบริบทชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปให้สอดคล้องกับการบริหารจัดการชุมชนในแนวใหม่ที่มีรูปแบบของระบบเศรษฐกิจเป็นแกนนำ ภูมิธรรมที่ชัดเจนคือ ทุนทางสังคมที่อยู่ในรูปของการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการศูนย์กลางชุมชนอันเป็นการบริหารงานในรูปแบบการบริหารงานร่วมที่ต้องอาศัยการสร้างฉันทามติร่วมกันในกลุ่ม บนพื้นฐานของการรักษาชื่อเสียงและผลประโยชน์ของชุมชน เป็นอันดับแรก

ช่วงที่ 4 ช่วงการทำแผนชุมชนระยะที่ 2 (พ.ศ. 2546-2550)

จากผลของการบริหารงานในรูปแบบศูนย์กลางชุมชน และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนผ่านกระบวนการทำแผน ทำให้เกิดการขยายกิจกรรมของชุมชนออกไปถึง 16 กิจกรรม และผลจากการเชื่อมโยงสำนักทางประวัติศาสตร์และความศรัทธาและเชื่อมั่นในตัวผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่ม ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารงานของกลุ่ม โดยมีตัวอย่างของกลุ่มโฮมสเตย์ และกลุ่มเกษตรท่องเที่ยวบางเจ้าเช่า

- กลุ่มโฮมสเตย์ เป็นกิจกรรมที่เป็นผลมาจากการทำแผนชุมชน ใช้วิธีการจัดตั้งกลุ่ม โดยใช้ระบบการบริหารจัดการงานโดยผู้นำชุมชนและคณะกรรมการเป็นผู้คัดเลือกสมาชิกในชุมชนที่ตัวเสนอตัวเข้าร่วมโฮมสเตย์ โดยยึดหลักความยุติธรรมและการรักษาชื่อเสียงของชุมชนเป็นอันดับแรกการบริหารจัดการภายในกลุ่มเน้นเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม มีการหมุนเวียนแขกที่เข้ามาพักอย่างทั่วถึงกับทุกกลุ่ม ทำให้สมาชิกของกลุ่มรับรู้ถึงความเป็นธรรมที่ตนเองได้รับจากประธานและสมาชิกคนอื่น ๆ ของกลุ่ม นอกจากนี้ในส่วนของรายได้ที่เกิดขึ้นจะใช้วิธีการให้ประธานกลุ่มเป็นผู้ดำเนินการเก็บรวบรวมเอาไว้ โดยแบ่งเข้ากลุ่ม 10% และศูนย์กลางชุมชน 5% การมีสมาชิกในกลุ่มไว้ใจการบริหารเงินของกลุ่มกับประธานกลุ่ม เนื่องจากเป็นผู้ที่ได้รับความนับถือจากชุมชน ทำให้กลุ่มลดขั้นตอนการทำบัญชี การที่มีความรู้สึกเป็นธรรมและไว้ใจกันภายในกลุ่มทำให้การบริหารงานของกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยดูได้จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักมากโฮมสเตย์ ขึ้นทุกปี และได้รับรางวัลมาตรฐานโฮมสเตย์ จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

- กลุ่มเกษตรท่องเที่ยวตำบลบางเจ้าฉ่า จากความต้องการในการเชื่อมโยงทรัพยากรที่มีในชุมชนกับกิจกรรมในเชิงธุรกิจเพื่อกระจายรายได้ให้กับคนในชุมชนบางเจ้าฉ่า และเป็นการดึงคนให้เข้ามามีส่วนร่วมในชุมชน และจากผลของการประชุมคณะกรรมการชุมชน จึงได้เกิดมีกลุ่มเกษตรท่องเที่ยวตำบลบางเจ้าฉ่า ขึ้นมาเพื่อช่วยขยายกิจกรรมทางการท่องเที่ยวให้หลากหลายนอกเหนือไปจากดูสินค้าทางการจักสาน โดยในระยะแรกเป็นการพานักท่องเที่ยวไปเที่ยวชมสวนกระท้อนพันธุ์ดีของคุณลุงสนธิ เขียวหวานหนึ่งในปราชญ์ของชาวบ้านที่เข้ามาทำงานร่วมกับคณะกรรมการชุมชนและชมทัศนียภาพ บริเวณวัดยางทองซึ่งอยู่ใกล้กับพิพิธพันธ์ชุมชนและศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสาน ภายหลังเมื่อได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานทางด้านการท่องเที่ยวจึงได้ขยายกิจกรรมของกลุ่ม โดยการดัดแปลงรถอีแต่นซึ่งไม่ได้ใช้งานให้กลายเป็นรถพานักท่องเที่ยว ไปเที่ยวชมทัศนียภาพของชุมชน โดยมีครูสนธิ เขียวหวานและ ครูบุญช่วย สมบุญ เป็นวิทยากรพานักท่องเที่ยวชมหมู่บ้านและอธิบายถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน และสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้รับฟัง กิจกรรมดังกล่าวนอกจากจะเป็นการสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในกลุ่มแล้ว ยังช่วยสร้างความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง และมีความสุขในการถ่ายทอดเรื่องราวให้คนในชุมชนและภายนอกได้รับทราบถึงสิ่งที่มีคุณค่าในชุมชน

การที่กลุ่มกิจกรรมซึ่งเป็นหน่วยย่อยในชุมชน มีประสิทธิภาพในการบริหารงานสมาชิกในกลุ่มกิจกรรมมีความสุขในหน้าที่ของตน และมีจิตสำนึกร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกัน และส่งผลต่อความเข้มแข็งของแต่ละกลุ่มกิจกรรม สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของ

ชุมชนในภาพรวม การจัดทำแผนชุมชนเป็นเครื่องมือที่สำคัญ ที่ทำให้มีเกิดมีกระบวนการเรียนรู้ที่จะจัดการระหว่างสิ่งที่เป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมกับสิ่งที่เป็นทุนทางสังคมในรูปแบบใหม่ ทั้งหมดเป็นปัจจัยที่สำคัญที่มีผลต่อการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพและทำให้กลุ่มกิจกรรมเข้มแข็งและชุมชนบางเจ้าข้าสามารถดำรงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนจักสานเอาไว้ได้

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง ทุนทางสังคมกับการดำรงอยู่ของชุมชน กรณีการศึกษา ชุมชนท่องเที่ยวตำบลบางเจ้าข้า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง มีข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาคือ

1. เมื่อกระแสของทุนเข้ามาสู่ชุมชนทำให้ความคิดของคนในชุมชนเปลี่ยนไป คิดในสิ่งที่เป็นตัวเงินเป็นเชิงมูลค่า มากกว่าสิ่งที่เป็นคุณค่าในระบบของความสัมพันธ์ระหว่างกันชุมชน การมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับธุรกิจ ทำให้ความสัมพันธ์ที่เป็นระบบคุณค่าของคนในสังคมลดน้อยลง แสดงให้เห็นถึง การที่ระบบทุนนิยมที่เข้ามาโดยไม่มีจัดการร่วมกันของชุมชนมีผลต่อการเสื่อมถอยของทุนทางสังคมในชุมชน

2. การที่ผู้นำมีความรู้ความสามารถเสียสละและอุทิศตัวทำงานให้กับชุมชนอย่างแท้จริงมีผลต่อการตัดสินใจเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาของคนในชุมชน รวมไปถึงความศรัทธาในตัวผู้นำและการวางตัวเป็นกลางมีความยุติธรรมไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก ทำให้สามารถยุติข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ นอกจากนี้การที่มีประวัติชุมชนยาวนานทำให้คนในชุมชนรู้สึกกระหนักรถึงความรุ่งเรืองของชุมชนเมื่อครั้งอดีตเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ของคนในรูปของทุนทางสังคมได้ถูกพัฒนาและรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ เพราะฉะนั้นปัจจัยด้านผู้นำ ปัจจัยด้านประวัติศาสตร์ชุมชนและสำนึกความเป็นชุมชนเป็นองค์ประกอบภายในที่สำคัญที่ทำให้กระบวนการทุนทางสังคมได้รับการรื้อฟื้น

3. ความสำเร็จของกลุ่มกิจกรรม เกิดจากความไว้วางใจกันของสมาชิกภายในกลุ่มและการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมอันมีที่มาจากฐานความคิดเรื่องการเอื้ออาทรกันของผู้นำและสมาชิกภายในกลุ่ม ส่งผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม นอกจากนี้ระบบบริหารงานที่โปร่งใสมีผู้นำกลุ่มที่ซื่อสัตย์ทำให้สมาชิกในกลุ่มไว้วางใจ ส่งผลทำให้การบริหารงานภายในกลุ่มเกิดความคล่องตัว ลดขั้นตอนการทำงาน เพราะฉะนั้นระบบความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมในลักษณะของความไว้วางใจเอื้ออาทร และการกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรมมีส่วนให้เกิดการ

พัฒนาและมีศักยภาพมากขึ้น นอกจากนี้ความไว้วางใจยังเป็นทุนทางสังคมที่มีบทบาทต่อการสร้างการยอมรับของคนในชุมชนที่มีต่อผู้นำชุมชนในระดับของชุมชน ส่งผลโดยตรงต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการทำกิจกรรมร่วมกับผู้นำชุมชน เนื่องจากมีความเชื่อถือไว้วางใจในการที่ผู้นำชุมชนเป็นคนดี ซื่อสัตย์ ยุติธรรม และมีประสบการณ์ในการพัฒนาละการจัดทำแผนชุมชนจนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานการพัฒนาระดับประเทศ

4. ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยว มีทั้งผลกระทบด้านบวกในด้านการเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน ในขณะที่เดียวกันมีผลกระทบด้านลบในเรื่องของการเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักท่องเที่ยวกับเยาวชน และวิถีชีวิตความเป็นส่วนตัวที่ลดลง และภาระที่ชุมชนต้องจัดการกับขยะที่เกิดขึ้น เช่นเดียวกับ การให้ความสำคัญด้านเศรษฐกิจ(รายได้)เพียงด้านเดียว และขาดการบริหารจัดการที่ดีอาจส่งผลทั้งในแง่บวกและผลกระทบด้านลบกับชุมชน อาทิ การพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนให้สะดวกสบาย และการมีกำลังทรัพย์ในการจับจ่ายสินค้าเพื่อใช้ในครอบครัว หรือเพื่อการลงทุนในกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนผลกระทบด้านลบที่เกิดขึ้น อาทิ การกระจายผลประโยชน์ที่ได้ไม่ลงตัวทำให้ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลดลง พฤติกรรมการบริโภคของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะของ ความฟุ่มเฟือย

5. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการให้เกิดขึ้น จะทำให้ชุมชนมีความสามารถในการจัดการสิ่งที่เป็นทุนทางสังคมเดิม กับปัจจัยภายนอกที่เข้ามา และเกิดเป็นรูปแบบการบริหารจัดการแบบใหม่ที่เหมาะสมกับและตอบสนองตรงกับความต้องการของชุมชน

6. ข้อค้นพบในการศึกษาเชิงปรากฏการณ์เป็นการพิสูจน์ทฤษฎีทางพัฒนาชุมชนในเรื่องของสำนึกความเป็นชุมชนบางเจ้าข้า (Sense of community) ว่ามีความสำคัญ และมีผลต่อความสำเร็จในกระบวนการพัฒนาชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากวิจัย

1. การบริหารชุมชนที่มีระบบธุรกิจหรือการบริหารจัดการสมัยใหม่ที่มีกิจกรรมทางด้านธุรกิจชุมชน และกิจกรรมการท่องเที่ยว ฯลฯ ควรเน้นทั้งในเรื่องของการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ อาทิ ในเรื่องของผลิตภัณฑ์จักสานควรเพิ่มในรูปแบบของลายหรือพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีมูลค่าเพิ่มในตัว เช่น การเพิ่มวัสดุในการผลิตให้มีความหลากหลาย การสร้าง

ลดตายหรือสีใหม่ เป็นต้น และการคงไว้ซึ่งคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม อาทิ การอนุรักษ์ วัฒนธรรมประเพณีในชุมชน การรักษามรดกภูมิปัญญาทางด้านการจักสานโดยเฉพาะการสืบทอดรูปแบบและลดตายของการจักสานที่เป็นของบรรพบุรุษควบคู่ไปกับผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขายให้ลูกค้า ดังนั้นแนวทางที่ชุมชนที่มีลักษณะดังกล่าวต้องให้ความสำคัญการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ และการคงไว้ซึ่งคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนที่มีอยู่ควบคู่กันไป

2. ในการเลือกผู้นำ ควรพิจารณาผู้นำที่มีคุณสมบัติ เป็นคนดี ซื่อสัตย์ สุจริต ยุติธรรม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ควบคู่กับการเป็นคนเก่ง มีความรู้ และมีประสบการณ์ สามารถเชื่อมโยงทุนที่มีอยู่ในชุมชนกับทุนและการสนับสนุนจากภายนอกได้ รวมไปถึงการมีวิสัยทัศน์ และความคิดสร้างสรรค์ ดังนั้นควรส่งเสริมและให้ความสำคัญกับการเป็นคนดีของผู้นำชุมชนและส่งเสริมให้ผู้นำได้รับการการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนให้มากขึ้น

3. ในการบริหารจัดการกลุ่ม ต้องให้ความสำคัญกับเรื่องการกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม เนื่องจากการบริหารจัดการกลุ่มต้องอาศัยความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม เรื่องของผลประโยชน์จะเป็นตัวทำให้เกิดความขัดแย้งภายในกลุ่มได้ง่าย

4. การสร้างให้ชุมชน เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกและสังคมโลก เป็นเรื่องที่สำคัญ เนื่องจากชุมชนไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว จากอิทธิพลของระบบโลกาภิวัตน์ การท่องเที่ยวและการติดต่อสื่อสาร การที่ชุมชนรู้เท่าทันต่อปัจจัยภายนอกที่เข้ามาและเลือกใช้ได้อย่างเหมาะสม มีผลต่อความสามารถในการดำรงรักษาความเป็นชุมชนเอาไว้ได้ กรณี บางเจ้าฉ่า เลือกที่จะรับแนวทางการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจจากภายนอกเข้ามาเพื่อเพิ่มรายได้และพัฒนาคุณภาพชีวิตทางกายภาพของคนในชุมชน แต่ในขณะเดียวกันชุมชนก็ตระหนักถึงผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการประกอบธุรกิจชุมชน ทำให้ชุมชนสร้างรูปแบบการจัดการในลักษณะองค์กรจัดการร่วมขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

5. กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชุมชนที่ประกอบธุรกิจชุมชน เช่น การเรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ ของชาวบ้านในการทำธุรกิจ การหาตลาดและช่องทางการจำหน่ายสินค้าและความรู้ใหม่ ๆ เพื่อการพัฒนา เป็นสิ่งที่จำเป็น และเป็นทักษะที่คนในชุมชนต้องเรียนรู้และพัฒนา เพื่อให้ตอบสนองกับรูปแบบทางสังคมภายในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

เนื่องจากชุมชนแห่งนี้มีลักษณะเด่นในประเด็นประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ยาวนาน ดังนั้นควรทำการศึกษาเจาะลึกในประเด็นเกี่ยวกับการสร้างพลังจากความเป็นชุมชน ที่มีผลมาจากปัจจัยทางด้านประวัติศาสตร์ รวมทั้งประเด็นในเรื่องของการถ่ายทอดแนวความคิดการพัฒนาจากผู้นำไปยังสมาชิกอื่น ๆ ในชุมชน